

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
आदेश

070-WO-0537

विषय:- उत्प्रेषणयुक्त परमादेश

अर्घाखाँची जिल्ला, खिदिम गा.वि.स. वडा नं.५ घर भई हाल स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्सा शाखामा आयुर्वेद चिकित्सक आठौं तहमा कार्यरत प्रदिप के.सी.....१ } निवेदक

विरुद्ध

नेपाल सरकार, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, काठमाडौं.....१
नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं.....१
लोकसेवा आयोग, केन्द्रिय कार्यालय, अनामनगर, काठमाडौं.....१
आयुर्वेद विभाग टेकु, काठमाडौं.....१ } विपक्षी
नेपाल आयुर्वेद चिकित्सा परिषद्, नरदेवी, काठमाडौं.....१
विशेषज्ञ चिकित्सक आयुर्वेद समाज, नेपाल नरदेवी, काठमाडौं.....१
ऐ.ऐ. का अध्यक्ष डा. देवकला भण्डारी.....१
टेकराज पन्थी, आयुर्वेद चिकित्सालय, नरदेवी, काठमाडौं.....१

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२, तथा १०७(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यस प्रकार छ:-

म रिट निवेदकले मिति २०६० सालमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय आयुर्वेद क्याम्पस नरदेवीबाट चिकित्सा शास्त्रमा स्नातक तह उत्तिर्ण गरेको छु। आयुर्वेद चिकित्सा शास्त्रमा स्नातक उपाधि प्राप्त गरे पश्चात मिति २०६१/८/१६ मा आयुर्वेद चिकित्सा परिषद् ऐनबमोजिम उक्त परिषद्मा आयुर्वेद चिकित्सकमा नाम दर्ता गरी दर्ता नं.१५५ को प्रमाणपत्रसमेत प्राप्त गरेको छु। यसै बीचमा लोक सेवा आयोगको मिति २०६३/२/१८ को सिफारिश तथा नेपाल सरकारको निर्णयानुसार खुल्ला प्रतियोगिताबाट आयुर्वेद विभाग अन्तर्गतको नेपाल स्वास्थ्य सेवा, आयुर्वेद समूह, अधिकृत सातौं तहको अधिकृत कविराज पदमा नियुक्ति भई नेपाल सरकारको मिति २०६४/४/११ को निर्णयानुसार अधिकृत सातौं तहबाट अधिकृत आठौं तहमा स्तर बृद्धि भई हाल आठौं तहको आयुर्वेद चिकित्सक पदमा कार्यरत रहेको छु।

नेपाल सरकारको मिति २०६७/४/२५ को मनोनयनबाट Tianjin University of Traditional Chinese Medicine मा Traditional Chinese Medicine (MD) विषयमा अध्ययन गर्न नेपाल सरकार (सचिवस्तर) को निर्णयानुसार ४ वर्षको अध्ययन विदा स्वीकृत गरी म निवेदक उक्त विषय अध्ययन गरी MD को उपाधि हासिल गरी फर्केको छु। त्रिभुवन विश्वविद्यालयले चीनको बेइजिङ्ग कलेज अफ ट्रेडिसनल चाइनिज मेडिसीन, चाइनाको व्याचलर अफ मेडिसीन परीक्षाको उपाधिलाई "आयुर्वेद स्नातक सरह" भनी मिति २०४३/१२/२६ मा समकक्षता दिइसकेको र सोही देशको Tianjin University of Traditional Chinese Medicine विश्वविद्यालयबाट मैले प्राप्त गरेको मास्टर अफ मेडिसियन विषयलाई समेत त्रिभुवन विश्वविद्यालय पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले Master Degree in Relevant Subject भनी समकक्षता प्रदान गरेको छ। त्यसलाई अझ प्रष्ट पार्दै चिकित्सा शास्त्र अध्ययन संस्थान, ढिनको कार्यालयले मिति २०७०/९/१७ को पत्रबाट त्रि.वि.को आयुर्वेदिक चिकित्सा पद्धतिको स्नातकोत्तर तह सरह हुने भनी प्रष्ट पारेको छ।

लोकसेवा आयोग, केन्द्रीय कार्यालय, अनामनगरको मिति २०७०/६/२३ मा प्रथम पटक प्रकाशित सूचना नं.३२५/०७१-७२ को क्र.सं.७० मा उल्लेखित वि.नं.३४०१/०७०-७१ को कन्सल्टेन्ट आयुर्वेद विज्ञ, स्वास्थ्य सेवा, आयुर्वेद जनरल समूह, आयुर्वेद उपसमूह नवौं तहको पद संख्या १ खुल्ला प्रतियोगिताबाट पूर्ति गर्ने गरी विज्ञापन प्रकाशित गरेकोमा मैले दरखास्त पेश गरेकोमा मैले चीनबाट हासिल गरेको शैक्षिक योग्यता आयुर्वेद विषय नभएको भनी उनाउ व्यक्तिले दिएको

उजुरीका आधारमा लोक सेवा आयोगले Traditional Chinese Medicine को Master Degree लाई आयुर्वेद सरहको स्नातकोत्तर मान्न मिल्ने हो होइन भनी स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयमा बुझी प्राप्त रायका आधारमा मेरो दरखास्त फाराम अस्वीकृत गरी लोक सेवा आयोगबाट मिति २०७०/१०/९ मा निर्णय भएको जानकारी भयो।

म निवेदकले Tianjin University China बाट Traditional Chinese Medicine (Internal Medicine) मा मास्टर डिग्री (स्नातकोत्तर तह) हासिल गरेको र सो डिग्रीलाई त्रिभुवन विश्वविद्यालय पाठ्यक्रम विकास केन्द्र एवं चिकित्सा शास्त्र अध्ययन संस्थानबाट समेत आयुर्वेद विषयमा स्नातकोत्तर सरह भनी समकक्ष निर्धारण गरी प्राज्ञिक विश्वविद्यालयले दिएको मान्यतालाई अनाधिकार व्यक्तिले मान्यता छैन भनी राय दिनु र सोही रायको आधारमा निर्णय हुनु कानूनको प्रत्यक्ष उल्लंघन हुनुको साथै अधिकार क्षेत्रको प्रत्यक्ष त्रुटि हुनु हो।

मैले प्राप्त गरेको शैक्षिक योग्यतालाई त्रिभुवन विश्वविद्यालय चिकित्सा शास्त्र अध्ययन संस्थानले स्तर निर्धारण गरिसके पश्चात आयुर्वेद चिकित्सा परिषद् ऐन, २०४५ को दफा ४.२.१.२ को गलत व्याख्या गरिदिएको रायलाई नै आधार मानी आयोगले निर्णय गरेको हो भने उक्त निर्णय कानूनको प्रत्यक्ष उल्लंघन गरी भएको प्रष्ट छ। मलाई उच्च अध्ययनका लागि मनोनित गर्दा नै आयुर्वेदमा स्नातक तह उत्तिर्ण भएकोले मात्र उक्त मास्टर डिग्री अध्ययन गर्न अवसर दिइएको हुँदा उक्त उपाधि आयुर्वेद विषयको स्नातकोत्तर तह हो भन्ने पुष्टि हुन्छ। स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०५५ को नियम १५ ले निर्धारण गरेको शैक्षिक योग्यता मैले हासिल गरेको छु। मैले हासिल गरेको शैक्षिक योग्यतालाई कसैको उजुरीको आधारमा आयुर्वेद चिकित्सा परिषद् ऐन, २०४५ को गलत व्याख्या गरी दिएको राय र सो रायका आधारमा भएको निर्णय त्रुटिपूर्ण छ।

मैले हासिल गरेको स्नातकोत्तर तहको शैक्षिक योग्यतालाई मान्यता नदिने कार्यले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च), १३(१) र १९(१) द्वारा प्रदत्त मौलिक हकसमेतको हनन् भई ती हक प्रचलन गराउने अन्य वैकल्पिक एवं प्रभावकारी उपचारको बाटो नहुँदा संविधानको धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम प्रस्तुत रिट निवेदन लिई उपस्थित भएको छु।

अतः विपक्षी आयोगले मैले हासिल गरेको उपाधिलाई मान्यता नदिने गरी स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको मिति २०७०।१०।७ को राय र सो रायका आधारमा मैले पेश गरेको

दरखास्त फारमलाई अस्वीकृत गरी भएको लोक सेवा आयोगको मिति २०७०।१०।९ को निर्णय लगायत मलाई परीक्षा दिन बन्चित गर्ने कार्य उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी मैले चीनको Tianjin University बाट Traditional Chinese Medicine विषयमा हासिल गरेको Master Degree लाई त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट समकक्ष निर्धारण गरे बमोजिम मेरो दरखास्त स्वीकृत गरी मलाई उक्त विज्ञापित पदको प्रतियोगितामा सामेल गराई कानूनबमोजिम छनौट प्रकृया अगाडि बढाउनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा परमादेशको आदेश जारी गरी पाउँ। साथै आयोगको निर्णय कार्यान्वयन भएमा परीक्षा दिनबाट बन्चित हुने हुँदा म निवेदकको दरखास्त फारम दर्ता गरी प्रवेशपत्र दिई तोकिएको मितिमा परीक्षामा सामेल गराउनु र प्रस्तुत मुद्दाको अन्तिम निर्णय हुँदा ठहरेबमोजिम हुने गरी मात्र उक्त पदको लागि उमेदवार सिफारिस गर्ने कार्य गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा अन्तरिम आदेश जारी गरी पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको रिट निवेदनपत्र।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? जारी हुन नपर्ने कुनै कारण भए यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ दिनभित्र विपक्षी नं.१, २, ३ र ४ का हकमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत र अन्य विपक्षीहरूको हकमा आफैं वा आफ्नो कानूनबमोजिमको प्रतिनिधि मार्फत लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी यो निवेदनको एक प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूको नाउँमा सूचना पठाई लिखित जवाफ पेश भए वा सोको अवधि व्यतित भएपछि नियमानुसार गरी पेश गर्नु।

अन्तरिम आदेश माग सम्बन्धमा विचार गर्दा यसमा निवेदकले प्राप्त गरेको Master of Medicine TCM Internal Medicine डिग्री त्रिभुवन विश्वविद्यालयको आयुर्वेदिक चिकित्सा पद्धतिको स्नातकोत्तर सरह हुने भन्ने चिकित्साशास्त्र अध्ययन संस्थानको मिति २०७०।९।१७ को पत्रबाट देखिएको र अन्तरिम आदेश जारी नभएमा विपक्षी लोक सेवा आयोगको मिति २०७०।१०।९ को निर्णय कार्यान्वयन भई निवेदक मिति २०७०।११।४ र ५ मा हुने परीक्षाबाट बन्चित हुने र प्रस्तुत रिट निवेदनको औचित्य नै समाप्त हुने भएकाले सुविधा सन्तुलनको दृष्टिले प्रस्तुत मुद्दाको अन्तिम निर्णय हुँदा ठहरेबमोजिम हुने गरी हाल निवेदकलाई प्रवेशपत्र दिई परीक्षामा सामेल गर्नु गराउनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम विपक्षीहरूका नाउँमा अन्तरिम

आदेश जारी गरिएको छ। सोको सूचना विपक्षीहरूलाई दिई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।१०।२४ को आदेश।

नेपाल स्वास्थ्य सेवा आयुर्वेद समूह, जनरल आयुर्वेद उपसमूह, नवौं तह कन्सल्टेण्ट आयुर्वेद विज्ञ पदमा खुला प्रतियोगिताको लागि भएको विज्ञापनमा दरखास्त साथ पेश हुन आएको Tianjin University, China बाट Traditional Chinese Medicine विषयमा Master Degree उत्तिर्ण शैक्षिक योग्यतालाई तोकिएको न्यूनतम योग्यता (मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट आयुर्वेद चिकित्सा विषयमा स्नातकोत्तर उपाधि प्राप्त सरह) मान्न सकिने नसकिने भन्ने सम्बन्धमा द्विविधा उत्पन्न भएकोले आयोगको मिति २०७०।९।२३ को निर्णयानुसार स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको राय माग गरिएकोमा स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, चिकित्सा सेवा महाशाखा, आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्सा शाखाको च.नं.२/७१९ मिति २०७०।१०।७ को पत्रबाट टि.सि.एम. डिग्री आयुर्वेद विषयको नभई चाइनाको आफ्नै पद्धति भएको कारण सो डिग्रीलाई आयुर्वेदको स्नातकोत्तर डिग्री मान्न आयुर्वेद चिकित्सा परिषद् ऐन, नियम अनुसार नसकिने भन्ने राय प्राप्त भएको पाइन्छ। यसका साथै यस सम्बन्धमा आयोगका माननीय सदस्य श्री राजेन्द्रप्रसाद शाहको कार्यकक्षमा मिति २०७०।९।९ मा सम्बन्धित विषयमा दक्ष विज्ञ एवं पदाधिकारीसमेतको उपस्थितिमा बसेको बैठकबाट समेत उम्मेदवारले पेश गरेको Traditional Chinese Medicine विषयमा Master Degree उत्तिर्ण गरेको उपाधि आयुर्वेद चिकित्सा विषयसँग सम्बन्धित नरहेको साथै आयुर्वेद चिकित्सा परिषद्मा समेत दर्ता भएको नदेखिएकोले सो उपाधिलाई आयुर्वेद समूह जनरल उपसमूहको लागि निर्धारित तोकिएको न्यूनतम शैक्षिक योग्यता सरह मान्न नसकिने भन्ने निर्णय भएको र सो निर्णयको आधारमा निवेदकको दरखास्त स्वीकृत नभएको हो। अतः विपक्षी निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नु पर्ने अवस्था नहुँदा प्रस्तुत निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी लोक सेवा आयोगको लिखित जवाफ।

चीन सरकारले नेपाल सरकारलाई शैक्षिक सत्र सन् २००८/०९ का लागि प्रदान गरेको छात्रवृत्ति सिटमा अध्ययनको लागि २४ जना उम्मेदवारहरूलाई मनोनयन गरिएको र छात्रवृत्ति सम्बन्धी नियमावली, २०६० को नियम ६ मा व्यवस्थित समितिले मिति २०६४।१०।२० मा २ सिट आयुर्वेदतर्फ Traditional Medicine का लागि छुट्याई निवेदकलाई उक्त विषयमा अध्ययनार्थ

पठाएको देखिन्छ। निवेदकले हासिल गरेको शैक्षिक योग्यतालाई मान्यता दिने सम्बन्धी विषय नेपाल आयुर्वेद चिकित्सा परिषद् र स्वास्थ्य मन्त्रालयको भएकाले सो विषयमा सोहि परिषद् र मन्त्रालय जिम्मेवार निकाय भएको हुँदा विना आधार यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाई दिएको रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी शिक्षा मन्त्रालयको लिखित जवाफ।

निवेदकले हासिल गरेको Traditional Chinese Medicine को Master of Medicine विषयलाई आयुर्वेद चिकित्सा विषयको स्नातकोत्तर उपाधि मान्न सकिने नसकिने सम्बन्धमा लोकसेवा आयोगबाट सोधनी भएबमोजिम नेपाल आयुर्वेद चिकित्सा परिषद्मा राय माग गरी सो परिषद्बाट प्राप्त रायबमोजिमको जवाफ लोक सेवा आयोगमा पठाइएको हो। लोक सेवा आयोगबाट शैक्षिक योग्यताका सन्दर्भमा स्पष्ट हुन लेखी आएको र आयुर्वेद चिकित्सा परिषद् ऐन, २०४५ को दफा ४.२ मा चिकित्सकको नाम दर्ता गर्ने प्रयोजनको लागि चिकित्सकको योग्यता निर्धारण गरेकोले सो परिषद्सँग राय माग गरी सोही राय लोक सेवा आयोगमा पठाएको कार्य बदर हुनु पर्ने र रिट जारी हुनु पर्ने होइन। मिल्दै नमिल्ने योग्यतालाई मान्यता दिई परीक्षामा सामेल हुन पाउनु पर्छ भन्ने निवेदन दावी कानूनसम्मत मान्न मिल्दैन। स्वास्थ्य सेवा ऐन नियमावलीमा निवेदकको शैक्षिक योग्यताले खुल्ला प्रतिस्पर्धामा भाग लिन पाउने कानूनी व्यवस्थासमेत नरहेको अवस्थामा आफु अनुकूल भएन भन्दैमा आफुले छात्रवृत्तिमा अध्ययन गरी पाएको डिग्रीले मान्यता पाउनु पर्ने भनी लिएको जिकीर कानूनसम्मत नहुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको लिखित जवाफ।

नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा ७ को उपदफा २ ले स्वास्थ्य सेवाका समूह उपसमूहमा रहने विभिन्न तहका पदहरूको लागि चाहिने न्यूनतम योग्यता तोकिएबमोजिम हुने छ भनी व्यवस्था गरेको र स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०५५ को नियम १५ उपनियम १ मा न्यूनतम योग्यता सम्बन्धमा ऐनको दफा ७ को उपदफा (२) मा नियम ८ बमोजिम सेवाको अनुसूची ३ मा उल्लेखित समूह तथा उपसमूहहरूको खुल्ला प्रतियोगिताद्वारा पूर्ति गरिने पदहरूको लागि आवश्यक न्यूनतम योग्यता अनुसूची ६ मा व्यवस्था छ। नियमावलीको अनुसूची ६ क्र.सं. १८ आयुर्वेद समूह (क) जनरल आयुर्वेद अधिकृत नवौं र एघारौं तहको लागि मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट आयुर्वेद चिकित्सा विषयमा स्नातकोत्तर उपाधि प्राप्त गरेको हुनुपर्ने योग्यता तोकिएको छ। विज्ञापित पदमा आवेदन गर्न

उपर्युक्त ऐन नियमानुसारको आयुर्वेद चिकित्सामा स्नातकोत्तर हुनु पर्नेमा निवेदकले Traditional Medicine (चाइनाको परम्परागत औषधिमा) स्नातकोत्तर उपाधि प्राप्त गर्दैमा नेपालको आयुर्वेद चिकित्सामा स्नातकोत्तर उपाधि हुन नसक्ने भएकाले निवेदकको माग कानूनविपरीत छ।

आयुर्वेद चिकित्सा परिषद् ऐन, २०४५ को परिच्छेद ८ शैक्षिक योग्यताको मान्यता शिर्षकको दफा ८.१ मा परिषद्ले मान्यता दिने व्यवस्था उल्लेख गरेको छ। दफा ८.१.१ मा परिषद्ले आयुर्वेद व्यवसाय सम्बन्धी शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्र वा अन्य उपाधिहरूलाई परिषद्मा नाम दर्ता गर्ने प्रयोजनको लागि तोकिएबमोजिम मान्यता प्रदान गर्नेछ। दफा ८.१.२ मा उपदफा ८.१.१ बमोजिम मान्यता प्रदान गरिएको शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्र वा उपाधिहरू नेपाल राजपत्रमा प्रकाशन गरिनेछ भन्ने कानूनी व्यवस्था छ। MM, TCM लाई आयुर्वेद चिकित्सा परिषद्ले मान्यता नदिएको र दर्तासमेत नगरेको अवस्था भएकोले रिट निवेदन खारेजभागी छ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी विशेषज्ञ आयुर्वेद चिकित्सक समाज नेपाल तथा ऐ. का अध्यक्षको लिखित जवाफ।

Master of Medicine Traditional Chinese Medicine चाइनाको आफ्नै परम्परागत चिकित्सा विधा हो। आयुर्वेद नेपालको वैदिक परम्पराबाट विकसित हुँदै आएको स्वास्थ्य रक्षा, रोग निवारण, दोष दृश्य, त्रिदोष, सप्तधातु आदिमा आधारित विषय हो। MM TCM परिषद्मा दर्ता छैन। असाधारण विदामा अध्ययन गर्न पाएकै कारण नेपाली मौलिक चिकित्सा प्रणाली आयुर्वेदमाथि ऐन, नियमको विपरीत हस्तक्षेत्र गर्ने अधिकार हुँदैन। नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा ६ मा स्वास्थ्य सेवा अन्तर्गत रहने चिकित्सा प्रणाली एलोप्याथिक चिकित्सा प्रणाली, आयुर्वेद चिकित्सा प्रणाली, होमियोप्याथी चिकित्सा प्रणाली उल्लेख छ। दफा ६(२) मा उपर्युक्त चिकित्सा प्रणाली बाहेक नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी अन्य चिकित्सा प्रणाली तोक्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ। MM TCM लाई स्वास्थ्य सेवा ऐन, नियमले आयुर्वेद स्नातकोत्तर उपाधि भनी कहि कतै स्वीकार गरेको अवस्था नहुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी आयुर्वेद विभागको लिखित जवाफ।

आयुर्वेद चिकित्सा पद्धति नेपालको मौलिक चिकित्सा पद्धतिको रूपमा रहँदै आएको छ। त्रिभुवन विश्वविद्यालयको आयुर्वेद शिक्षाको स्नातकोत्तरमा जनरल आयुर्वेद, भेषज, काया-चिकित्सा, स्त्री रोग तथा शाल्य-शालाक्य जस्ता विशिष्टकृत उपाधि हासिल गर्ने व्यवस्था रहेको छ। त्यस्तै चाइनाको

पनि आफ्नै चिकित्सा पद्धति छ। TCM चीनको एउटा वेग्लै परम्परागत औषधि अध्ययन सम्बन्धी विषय हो। नेपालको आयुर्वेद चिकित्सा पद्धति र चाइनाको TCM मा कुनै पनि हिसावले समानता छैन। TCM अध्ययन गरेर हासिल गरेको शैक्षिक उपाधि र आयुर्वेद चिकित्सा पद्धति अध्ययन गरी हासिल गरेको शैक्षिक उपाधि एउटै हुन वा समकक्षी हुन भन्न कदापी उचित, वैज्ञानिक र तर्कसंगत हुन सक्दैन। त्रिभुवन विश्वविद्यालय ङिनको कार्यालय, आयुर्वेद क्याम्पस किर्तिपुर र आयुर्वेद चिकित्सा परिषद्मा ट्रेडिसनल चाइनिज मेडिसीन र आयुर्वेद विषयमा प्रष्ट पार्न पठाएको पत्रमा TCM ट्रेडिसनल चाइनिज मेडिसीन र आयुर्वेद भिन्नभिन्न पद्धति र विधा भएको TCM आयुर्वेद नभएको भनी स्पष्ट पारेको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको विशेषज्ञ आयुर्वेद चिकित्सक समाजको लिखित जवाफ।

नेपाली परम्परागत आयुर्वेद र चाइनिज आयुर्वेद प्रणाली आ-आफ्नै किसिमको छ। Traditional Chinese Medicine आयुर्वेदको विषयवस्तु नभई आफ्नै परम्परागत प्रचलन अनुरूपको विषय भएको र नेपाल आयुर्वेद चिकित्साको आफ्नै पद्धति भएकोले समकक्ष हुन सक्दैन। नेपाल आयुर्वेद चिकित्सा परिषद्मा रजिष्टर्ड नभएको विषयलाई स्नातकोत्तर नै हो भनी स्वीकार गर्न नमिल्ने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी नेपाल आयुर्वेद चिकित्सा परिषद् नरदेवीको लिखित जवाफ।

Traditional Chinese Medicine चीनको आफ्नो परम्परागत चिकित्सा विधा हो। सो चिकित्सा विधा आयुर्वेद होईन। आयुर्वेद नेपालमा वैदिक परम्पराबाट विकसित भएको हो। विषय र उपचार विधि फरक भएको हुनाले आयुर्वेदको स्नातकोत्तरसँग TMC मेल खाँदैन। आयुर्वेद चिकित्सा परिषद्मा स्नातकोत्तर उपाधिमा आयुर्वेदका सबै एम.डी. डिग्रीहरू दर्ता भैसकेको तर TMC ऐन, नियम अनुसार नमिल्ने भइ परिषद्मा दर्ता नभएको हो। कानूनले तोकेबमोजिम शैक्षिक योग्यता नै नभएका निवेदकले दायर गरेको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी टेकराज पन्थीको लिखित जवाफ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी निर्णयार्थ पेश हुनआएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता द्वय श्री सुशील पन्त र श्री हरिप्रसाद उप्रेती एवं विद्वान् अधिवक्ता श्री नरेन्द्रप्रसाद पाठकले लोकसेवा आयोग, केन्द्रीय कार्यालय, अनामनगरको मिति

२०७०/६/२३ मा प्रकाशित विज्ञापन नं.३४०१/०७०-७१ मा नेपाल स्वास्थ्य सेवा, आयुर्वेद जनरल समूह, आयुर्वेद उपसमूह नवौं तहको प्रमुख कन्सल्टेन्ट आयुर्वेद विज्ञ पदको विज्ञापन आवेदन गरेकोमा सो पदका लागि आवश्यक न्यूनतम शैक्षिक योग्यता नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा ७(२), दफा ८ एवं स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०५५ को नियम १५ को अनुसूची ६ मा उल्लेख भएबमोजिम मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट आयुर्वेद चिकित्सा विषयमा स्नातकोत्तर उपाधि हासिल गरेको हुनुपर्ने व्यवस्था छ। निवेदकले चीनको Tianjin University of Traditional Chinese Medicine विश्वविद्यालयबाट हासिल गरेको मास्टर अफ मेडिसियन Internal Medicine विषयलाई त्रिभुवन विश्वविद्यालय पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले Master Degree in Relevant Subject भनी समकक्षता प्रदान गरेको छ। त्यसलाई अझ प्रष्ट पार्दै चिकित्सा शास्त्र अध्ययन संस्थान, ढिनको कार्यालयले मिति २०७०/९/१७ को पत्रबाट Master of Medicine TCM Internal Medicine त्रि.वि.को आयुर्वेदिक चिकित्सा पद्धतिको स्नातकोत्तर तह सरह हुने भनी प्रष्ट पारेको हुँदा निवेदकको शैक्षिक योग्यता स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०५५ को नियम १५ को अनुसूची ६ मा उल्लेख भएबमोजिम मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट आयुर्वेद चिकित्सा विषयमा स्नातकोत्तर उपाधि हुँदाहुँदै लोक सेवा आयोगबाट विज्ञापित पद अनुसारको शैक्षिक योग्यता नभएको भनी दरखास्त नै अस्वीकृत गरेको मिति २०७०।१०।९ को निर्णय कानून प्रतिकूल छ। तसर्थ निवेदन मागबमोजिम लोक सेवा आयोगको मिति २०७०।१०।९ को निर्णय र सोबमोजिम भएका पत्राचार उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निवेदन मागबमोजिम परमादेश जारी हुनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

विपक्षी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री रेवतिराज त्रिपाठी र विद्वान अधिवक्ता श्री टिकेन्द्र दाहालले नेपाल सरकारले निवेदकलाई चीनमा पढन पठाउँदा नै MD in Traditional Medicine मा पढन पठाएको हो। आयुर्वेदमा स्नातकोत्तर पढन पठाएको होइन। त्रिभुवन विश्वविद्यालय ढिनको कार्यालयले निवेदकले प्राप्त गरेको शैक्षिक योग्यताको उपाधि सम्बन्धित विषयको स्नातकोत्तर भनेको तर Traditional Chinese Medicine लाई आयुर्वेद नै हो भनी भनेको छैन। चिनियाँ परम्परागत चिकित्सा प्रणाली अध्ययन गरेकोलाई आयुर्वेद चिकित्सा मान्न मिल्दैन। TCM र आयुर्वेद भिन्नभिन्न पद्धति र विधा हुन भन्ने त्रिभुवन विश्वविद्यालय चिकित्साशास्त्र अध्ययन संस्थान ढिनको कार्यालयले स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयलाई लेखेको पत्रबाट समेत स्पष्ट छ। निवेदकको

शैक्षिक योग्यता स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०५५ को नियम १५ को अनुसूची ६ मा उल्लेख भएबमोजिम मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट आयुर्वेद चिकित्सा विषयमा स्नातकोत्तर उपाधि नभएको हुँदा लोक सेवा आयोगबाट विज्ञापित पदअनुसारको शैक्षिक योग्यता नभएको भनी दरखास्त नै अस्वीकृत गरेको मिति २०७०।१०।९ को निर्णय कानूनसम्मत हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुनु पर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नु भयो।

त्यस्तै विशेषज्ञ आयुर्वेद चिकित्सक समाजसमेतको तर्फबाट विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री बट्टीबहादुर कार्की, विद्वान् अधिवक्ता श्री माधवकुमार बस्नेत, श्री हरिप्रसाद पौडेल, श्री केदार ढकाल र श्री कपिलदेव ढकालले निवेदक प्रदिप के.सी.ले चीनको Tianjin University बाट प्राप्त गरेको Master of Medicine TCM Internal Medicine विषयमा प्राप्त गरेको शैक्षिक उपाधि आयुर्वेद चिकित्सा परिषद् ऐन, २०४५ को परिच्छेद ४ को दफा ४.२ मा उल्लेखित कानूनी व्यवस्था अनुरूप आयुर्वेद चिकित्सामा स्नातकोत्तरसँग मेल खान नसक्ने हुँदा नेपाल आयुर्वेद चिकित्सा परिषद्ले Master Degree को मान्यता दिएको अवस्था छैन। निवेदकले हासिल गरेको शैक्षिक योग्यतालाई स्पष्ट पार्न त्रिभुवन विश्वविद्यालय डिनको कार्यालय, आयुर्वेद क्याम्पस किर्तिपुर र आयुर्वेद चिकित्सा परिषद्मा आयुर्वेद विभागले पत्राचार गरेकोमा TCM ट्रेडिसनल चाइनिज मेडिसीन र आयुर्वेद भिन्नभिन्न पद्धति र विधा भएको, TCM आयुर्वेद नभएको भनी तीनवटै संस्थाले पत्राचार गरी स्पष्ट गरेको छ । निवेदकले नेपाल कानूनबमोजिम मान्यता प्राप्त आयुर्वेदको विषयमा स्नातकोत्तर डिग्री नगरेको, पाठ्यक्रम, विषय, पदनाम, ऐन, नियम नियमावलीले कहिकतै TCM Internal Medicine विषय आयुर्वेदको स्नातकोत्तर उपाधि नभएको स्पष्ट हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो।

उल्लिखित बहस सुनी मिसिलसमेत अध्ययन गरी हेर्दा प्रस्तुत रिट निवेदनमा लोक सेवा आयोग केन्द्रीय कार्यालयबाट नेपाल स्वास्थ्य सेवा, आयुर्वेद जनरल समूह, आयुर्वेद उपसमूह नवौँ तहको पदको लागि निवेदकलाई परीक्षामा सहभागी नगराउने गरी मिति २०७०।१०।९ मा भएको निर्णय कानूनसम्मत छ छैन, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो वा होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखियो।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकले चीनको Tianjin University of Traditional Chinese Medicine विश्वविद्यालयबाट हासिल गरेको मास्टर अफ मेडिसियन Internal

Medicine विषयलाई त्रिभुवन विश्वविद्यालय पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले Master Degree in Relevent Subject भनी समकक्षता प्रदान गरेको र चिकित्सा शास्त्र अध्ययन संस्थान डिनको कार्यालयले समेत आयुर्वेदको स्नातकोत्तर सरह भनी मान्यता दिएको अवस्थामा विपक्षी लोक सेवा आयोगले निवेदकको उक्त शैक्षिक उपाधिलाई मान्यता नदिए नेपाल स्वास्थ्य सेवा, आयुर्वेद जनरल समूह, आयुर्वेद उपसमूह नवौं तहको पदको लागि पेश गरेको दरखास्त फारमलाई अस्वीकृत गर्ने गरी मिति २०७०।१०।९ मा गरेको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर निवेदकको दरखास्त स्वीकृत गरी कानूनबमोजिम छनौट प्रकृया अगाडि बढाउन विपक्षीहरूको नाममा परमादेश जारी गरी पाउँ भनी माग गरेको देखिन्छ।

विपक्षीतर्फको लिखित जवाफमा लोक सेवा आयोगबाट विज्ञापित नेपाल स्वास्थ्य सेवा, आयुर्वेद जनरल समूह, आयुर्वेद उपसमूह नवौं तहको पदको लागि आवश्यक न्यूनतम शैक्षिक योग्यता स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०५५ को नियम १५ को अनुसूची ६ मा उल्लेख भएबमोजिम मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट आयुर्वेद चिकित्सा विषयमा स्नातकोत्तर उपाधि हासिल गरेको हुनुपर्ने हुन्छ। निवेदकले चीनमा छात्रवृत्ति पाएको विषय आयुर्वेद चिकित्सा नभई Traditional Chinese Medicine भई TCM अन्तर्गत निवेदकले Internal Medicine विषयमा स्नातकोत्तर तहको शैक्षिक योग्यता हासिल गर्नुभएको छ। त्रिभुवन विश्वविद्यालय डिनको कार्यालय, आयुर्वेद क्याम्पस किर्तिपुर र आयुर्वेद चिकित्सा परिसरले TCM ट्रेडिसनल चाइनिज मेडिसीन र आयुर्वेद भिन्नभिन्न पद्धति र विधा भएको, TCM आयुर्वेद नभएको भनी पत्रबाट स्पष्ट गरेको हुँदा निवेदकले पेश गरेको शैक्षिक योग्यता आयुर्वेद चिकित्सा विषयमा स्नातकोत्तर नभएकोले लोक सेवा आयोगको मिति २०७०।१०।९ को निर्णय कानूनसम्मत हुँदा प्रस्तुत रिट खारेज गरी पाउँ भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ।

प्रस्तुत विवादमा लोक सेवा आयोग, केन्द्रीय कार्यालय, अनामनगरको मिति २०७०।६।२३ मा प्रकाशित विज्ञापन नं.३४०१/०७०-७१ मा नेपाल स्वास्थ्य सेवा, आयुर्वेद जनरल समूह, आयुर्वेद उपसमूह नवौं तहको कन्सल्टेन्ट आयुर्वेद विज्ञ पदको लागि आवश्यक न्यूनतम शैक्षिक योग्यताका सम्बन्धमा सम्बन्धित कानूनी व्यवस्था हेर्दा नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा ७(२) मा **स्वास्थ्य सेवाका समूह तथा उपसमूहहरूमा रहने विभिन्न तहका पदहरूको लागि चाहिने न्यूनतम योग्यता तोकिएबमोजिम हुनेछ** भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ। दफा ८ मा स्वास्थ्य सेवाका विभिन्न पदमा

खुल्ला प्रतियोगिताबाट पूर्ति हुने कानूनी व्यवस्था रहेको छ। ऐनको उक्त व्यवस्था अनुरूप स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०५५ को नियम ७ मा सेवामा रहने पदहरूको व्यवस्था गरेको र नियम ८ मा विभिन्न समूह तथा उपसमूहका पदको लागि आवश्यक योग्यताका सम्बन्धमा व्यवस्था भएको देखिन्छ। नियम १५ मा **ऐनको दफा ७ को उपदफा (२) तथा नियम ८ बमोजिम खुल्ला प्रतियोगिताद्वारा पूर्ति गरिने पदको लागि आवश्यक न्यूनतम योग्यता अनुसूची ६ मा उल्लेख भएबमोजिम हुनेछ** भन्ने उल्लेख भएको छ। सोबमोजिम अनुसूची ६ को क्रमसंख्या १८ मा जनरल आयुर्वेद अन्तर्गत नवौँ तहको लागि आवश्यक शैक्षिक योग्यता **मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट आयुर्वेद चिकित्सा विषयमा स्नातकोत्तर उपाधि प्राप्त** भनी तोकिएको देखिन्छ। यसरी निवेदकले आवेदन गरेको पदको लागि आवश्यक शैक्षिक योग्यता मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट आयुर्वेद चिकित्सा विषयमा स्नातकोत्तर उपाधि हासिल गरेको हुनुपर्ने कुरामा विवाद भएन।

अब निवेदकले लोक सेवा आयोगमा दरखास्त साथ पेश गरेका शैक्षिक योग्यता उक्त विज्ञापित पद जनरल आयुर्वेद अन्तर्गत तह नवौँको लागि स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०५५ को नियम १५ अनुसूची ६ को क्रमसंख्या १८ मा उल्लेख भए अनुरूपको **मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट आयुर्वेद चिकित्सा विषयमा स्नातकोत्तर उपाधि** प्राप्त गरेको मान्न मिल्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्नुपर्ने देखियो। मित्रराष्ट्र चीनमा रिट निवेदक प्रदिप के.सी. Post Graduate (MD Traditional Chinese Medicine) अध्ययन गर्नको लागि मनोनयन भएको कुरा निजले निवेदनसाथ पेश गरेका सम्बन्धित मनोनयन सम्बन्धी कागजातहरूबाट देखिएको छ। निवेदकले चीनको Tianjin University of Traditional Chinese Medicine, Tianjin China बाट Master of Medicine, Internal Medicine विषय अध्ययन गरी शैक्षिक योग्यता हासिल गरेको तथ्य निवेदकले पेश गरेका सम्बन्धित प्रमाणपत्रको प्रतिलिपिबाट देखिन्छ। लोक सेवा आयोग, केन्द्रीय कार्यालय, अनामनगरको मिति २०७०।६।२३ मा प्रकाशित विज्ञापन नं.३४०१/०७०-७१ मा नेपाल स्वास्थ्य सेवा, आयुर्वेद जनरल समूह, आयुर्वेद उपसमूह नवौँ तहमा खुला प्रतियोगिताबाट पूर्ति हुने पदको लागि दरखास्त साथ निवेदकले उक्त शैक्षिक योग्यताका प्रमाणपत्र पेश गरेको देखिन्छ। निवेदकले पेश गरेको शैक्षिक योग्यता विज्ञापित पदको लागि कानून अनुरूप तोकिएको न्यूनतम शैक्षिक योग्यता सरह मान्न नसकिने भनी लोक सेवा आयोगका सदस्य एवं सम्बन्धित विज्ञको उपस्थितिमा बसेको मिति २०७०।९।९

को बैठकले निर्णय अनुरूप लोक सेवा आयोगबाट मिति २०७०।१०।९ मा निवेदकको दरखास्त स्वीकृत गर्न नमिल्ने भनी निर्णय भएको तथ्य विपक्षी लोक सेवा आयोगको लिखित जवाफसमेतबाट देखिन्छ।

निवेदकले प्रस्तुत रिट निवेदनमा आफूले त्रिभुवन विश्वविद्यालय, आयुर्वेद क्याम्पस नरदेवीबाट आयुर्वेदमा स्नातक तहको उपाधि हासिल गरिसकेको हुँदा चीनमा स्नातकोत्तर तहको आयुर्वेद विषयमा नै छात्रवृत्तिमा अध्ययन गर्न मनोनयन भएको र चीनमा हासिल गरेको Traditional Chinese Medicine, Internal Medicine विषयलाई त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाध्यक्षको कार्यालय, पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले Master Degree in Relevance Subject भनी प्रमाणित गरिदिएको र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, डिनको कार्यालय महाराजगंजले समेत मिति २०७०।९।१७ गते निवेदकको उक्त शैक्षिक योग्यतालाई आयुर्वेदमा स्नातकोत्तर सरह मान्न सकिने भनी प्रमाणित गरिदिएको भन्ने आधार देखाउँदै चीनमा निवेदकले हासिल गरेको उक्त शैक्षिक योग्यता स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०५५ को नियम १५ अनुसूची ६ को क्रमसंख्या १८ मा उल्लेख भए अनुरूपको मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट आयुर्वेद चिकित्सा विषयमा स्नातकोत्तर उपाधि हो भनी दावी गरेको पाईन्छ।

निवेदकले लोक सेवा आयोगमा पेश गरेको Tianjin University, China बाट Traditional Chinese Medicine विषयमा स्नातकोत्तर उपाधि हासिल गरेको शैक्षिक प्रमाणपत्रलाई आयुर्वेद चिकित्सा विषयमा स्नातकोत्तर उपाधि सरह मान्न सकिने नसकिने भन्ने विषयमा लोक सेवा आयोगबाट स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयमा एवं सम्बन्धित विज्ञहरुबाट राय माग गरी प्राप्त रायलाई समेत मध्यनजर गरी निवेदकको शैक्षिक योग्यता स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०५५ को नियम १५ अनुसूची ६ को क्रमसंख्या १८ मा उल्लेख भए अनुरूपको मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट आयुर्वेद चिकित्सा विषयमा स्नातकोत्तर उपाधि मान्न नसकिने भनी निर्णय गरेको देखिन्छ।

निवेदकले उल्लेख गरेको त्रिभुवन विश्वविद्यालय, डिनको कार्यालय महाराजगंजको मिति २०७०।९।१७ गतेको पत्रमा सम्बन्धमा उक्त डिनको कार्यालयले च.नं.११८४ मिति २०७१।९।१ गते थप स्पष्टता गर्दै स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयलाई लेखेको पत्रमा Master of Medicine TCM (Internal Medicine) सम्बन्धित पद्धतिको स्नातकोत्तर डिग्री भएको तर TCM र आयुर्वेद भिन्नभिन्न पद्धति र विधाहरु हुन भनी उल्लेख गरेको पाईन्छ। यसबाट निवेदकले उल्लेख

गरेको त्रिभुवन विश्वविद्यालय, दिनको कार्यालय महाराजगंजको मिति २०७०।९।१७ को पत्रमा उल्लिखित Master of Medicine TCM (Internal Medicine) आयुर्वेदिक चिकित्सा पद्धतिको स्नातकोत्तर सरह हुने भन्ने बेहोरालाई उक्त कार्यालयले मिति २०७१।९।१ मा थप स्पष्ट गरी उक्त डिग्री स्नातकोत्तर तहको भएको तर TCM र आयुर्वेद भिन्नभिन्न पद्धति र विधाहरू हुन भन्ने उल्लेख गरेबाट निवेदकको दावी खण्डित भएको छ। त्यस्तै त्रिभुवन विश्वविद्यालय, चिकित्सा शास्त्र अध्ययन संस्थान, आयुर्वेद क्याम्पस किर्तिपुरले च.नं.१६४ मिति २०७१।८।२४ को विशेषज्ञ आयुर्वेद चिकित्सक समाजलाई लेखेको पत्रमा TCM भन्ने विषय आयुर्वेद विधामा नभएको भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी आयुर्वेद चिकित्सक परिषद् नेपालले विशेषज्ञ आयुर्वेद चिकित्सक समाजलाई च.नं. ६९ मिति २०७१।९।२ मा लेखेको पत्रमा समेत आयुर्वेद चिकित्सा परिषद् ऐन, २०४५ को ४.२ अनुसार चिकित्सकको योग्यताको सन्दर्भमा ४.२.१.२ बमोजिम TCM डिग्री आयुर्वेदको स्नातकोत्तर डिग्री नभएको भनी उल्लेख गरेको तथ्य प्रस्तुत रिटको लगाउमा पेश भएको यसै विषयको ०७१-WO-०३९५ को मिसिल संलग्न पत्रबाट देखिएको छ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले निवेदकको प्रमाणपत्रलाई आयुर्वेद नभनी Master in relevant subject भनी दिएको पत्रको आधारमा निवेदकले हासिल गरेको प्रमाणपत्रलाई आयुर्वेदको स्नातकोत्तरको मान्यता प्रदान गरेको भन्न मिल्ने समेत देखिँदैन। विज्ञापित पदको न्यूनतम योग्यता आयुर्वेदमा स्नातकोत्तर उपाधि तोकेको भएपछि सो योग्यताको प्रमाणपत्र पेश गर्नु अनिवार्य हुन्छ। एउटा विषयमा हासिल गरेको योग्यतालाई अर्को विषयमा प्रयोग गर्न मिल्दैन। कानून बमोजिमको आवश्यक योग्यता नभएका उमेदवारलाई विज्ञापित पदमा प्रतिस्पर्धा गर्न अनुमति प्रदान गर्न नमिल्ने हुन्छ। चीन सरकारबाट प्राप्त छात्रवृत्ति अनुसार नेपाल सरकारले निवेदकलाई MD in Traditional Medicine मा पढन पठाएको देखिन्छ। आयुर्वेदमा स्नातकोत्तर पढन पठाएको भन्ने देखिँदैन। त्रिभुवन विश्वविद्यालय दिनको कार्यालयले निवेदकले प्राप्त गरेको शैक्षिक योग्यताको उपाधि सम्बन्धित विषयको स्नातकोत्तर बनेको तर TCM लाई आयुर्वेद नै हो भनी भनेको छैन। चिनियाँ परम्परागत चिकित्सा प्रणाली अध्ययन गरेकोलाई आयुर्वेद चिकित्सा प्रणाली नै मान्नुपर्ने कुरा तर्कसंगत पनि छैन। विदेशको कुनै विश्वविद्यालयमा अध्ययन गरी हासिल गरेको शैक्षिक प्रमाणपत्रका आधारमा नेपालको कानूनबमोजिमका कुनै पदको लागि तोकिएको योग्यताका हकमा ग्राह्य हुन सम्बन्धित

कानूनमा नै सो शैक्षिक प्रमाणपत्र योग्य हुने भनी नै स्पष्ट व्यवस्था हुनु पर्दछ वा नेपाल कानून बमोजिम त्यस्तो शैक्षिक प्रमाणपत्रको समकक्षता निर्धारण भएको हुनुपर्दछ। प्रस्तुत विवादमा उक्त दुवै अवस्थाको विद्यमानताको अभाव रहेको छ।

संक्षेपमा, निवेदकलाई परम्परागत चिकित्सा (Traditional Medicine) मा स्नातकोत्तर गर्न छात्रवृत्तिमा पठाइए देखिन्छ। परम्परागत चिकित्सा पद्धति भनेको स्वतः आयुर्वेद हुने होइन। विश्वमा विभिन्न राष्ट्र वा समाजमा आ-आफ्नो खालको चिकित्सा पद्धति रहेको पाइन्छ। त्यस्तै मध्ये आयुर्वेद तथा चिनियाँ परम्परागत चिकित्सा पद्धति आदि हुन्। निवेदकलाई न त आयुर्वेदमा स्नातकोत्तरको लागि चीनमा छात्रवृत्तिमा पठाएको देखिन्छ, न त त्यहाँबाट आयुर्वेदमा स्नाकोत्तर उपाधि प्राप्त गरी आएको देखिन्छ। चिनियाँ परम्परागत चिकित्सा पद्धति अन्तर्गत TCM, Acupuncture, Moxibustion and Tuina अन्तर्गत प्राप्त उपाधिलाई आयुर्वेद चिकित्सा पद्धति अन्तर्गतका उपाधि जस्तै हो भन्न मिल्दैन। एक विषयको स्नातकोत्तर उपाधिलाई उही विषयको उपाधि मान्नु पर्छ, अर्कोसँग तादात्म्य गर्न मिल्दैन। विभिन्न विषयहरूमा स्नातकोत्तर उपाधि प्राप्त छ भने तहसम्म मिल्नु एउटा कुरा भए पनि जुन विषयको स्नातकोत्तर चाहिने हो त्यो नभएसम्म अन्य विषयको स्नातकोत्तरलाई मान्यता दिन मिल्दैन।

त्यसमा पनि त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाध्यक्षको कार्यालयले निवेदकको उपाधिलाई सम्बन्धित विषयको स्नातकोत्तर सरहको समकक्षता दिएको छ। आयुर्वेदकै समकक्षता दिएको छैन। सम्बन्धित विषयको स्नातकोत्तर भनेको चिनियाँ चिकित्सा पद्धति अन्तर्गतको उपाधिलाई आयुर्वेद विषयको उपाधिसँग सम्बद्ध गरेको भन्ने अर्थ गर्न पनि मिल्दैन। यसरी छात्रवृत्तिमा मनोनयन हुँदा र तत्पश्चात अध्ययन पूरा गरी उपाधि प्राप्त गर्दा तथा त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट समकक्षता निर्धारित गर्दा समेत कहिले पनि आयुर्वेदको स्नातकोत्तर उपाधिको समकक्षताको मान्यता नपाएको स्पष्ट हुँदाहुँदै तोकिएको बाहेकको योग्यताको आधारमा तोकिएको योग्यता पुगेको भनी उम्मेदवार बन्न नपाउने स्पष्ट देखिएकोले विपक्षी लोक सेवा आयोगको मिति २०७०।१०।९ को निर्णयलाई गैरकानूनी भन्न मिल्दैन।

माथि विवेचना गरिए अनुसार नेपाल स्वास्थ्य सेवा, आयुर्वेद जनरल समूह, आयुर्वेद उपसमूह नवौं तहमा खुल्ला प्रतिस्पर्धाद्वारा पूर्ति हुने पदमा स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०५५ को नियम १५ अनुसूची ६ को क्रमसंख्या १८ मा उल्लेख भए अनुरूप **मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट आयुर्वेद चिकित्सा विषयमा स्नातकोत्तर उपाधि** प्राप्त गरेको हुनुपर्नेमा निवेदकले हासिल गरेको शैक्षिक योग्यता आयुर्वेद चिकित्सामा स्नातकोत्तर भएको नदेखिँदा निवेदकको दरखास्त स्वीकृत गर्न नमिल्ने भनी लोक सेवा आयोगबाट मिति २०७०।१०।९ मा भएको निर्णयमा कुनै त्रुटि नदेखिँदा निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी गर्न मिलेन। प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। प्रस्तुत रिट निवेदन नै खारेज हुने ठहर भएकोले यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट मिति २०७०।१०।२४ मा जारी भएको अन्तरिम आदेशसमेत स्वतः निष्कृत हुन्छ।

जहाँसम्म निवेदिकाले प्राप्त गरेको उपाधिसँग सम्बन्धित विषयमा प्राप्त जनशक्तिको उपभोग गर्ने प्रश्न छ, प्रस्तुत मुद्दामा सम्बन्धित विषयमा वृत्ति विकासको लागि आवश्यक पद वा दरबन्दी सिर्जना नभएको तथा त्यसमा विशिष्टिकरण गर्ने संस्थागत प्रयास नभएको हुनाले नै अन्य विषयको पदमा भए पनि प्रतिस्पर्धा गर्न खोजिएको भन्ने देखिन्छ।

चिनियाँ परम्परागत चिकित्सा प्रणालीको आफ्नै ढंगको विशिष्ट महत्व भई पछिल्ला दिनहरूमा देश देशान्तरसम्म लोकप्रिय हुँदै गएको र जनतालाई चिकित्सा सुविधा पुऱ्याउने हिसावले सान्दर्भिक हुँदै गएको देखिन्छ। यस दिशामा सरकारी वा औपचारिक क्षेत्रमा खासै प्राथमिकता साथ काम भए गरेको देखिँदैन। स्वास्थ्योपचारमा जनताको पहुँच वृद्धि गर्ने हिसावले चिकित्सा प्रणालीहरूमा विविधतायुक्त प्रयासहरू हुन वान्छनीय देखिन्छ। यस क्षेत्रमा जनशक्ति तयार गर्ने तर कार्यमा उत्प्रेरणा जगाउने गरी संगठन निर्माण नगर्ने, कार्यरत रहेको ठाउँमा वृत्ति विकासको लागि माथिल्लो दरबन्दी पनि सम्बन्धित विषयमा सिर्जना नगरी दिने गर्नाले प्राप्त जनशक्ति पलायन हुने वा तिनको समुचित लाभ लिन नसक्ने परिस्थिति निर्माण गर्नु बुद्धिमानी हुँदैन। यसतर्फ स्वास्थ्य मन्त्रालय लगायतको ध्यानाकर्षण हुन जरुरी हुँदा निवेदकले जस्तो प्राप्त विशेषज्ञतायुक्त ज्ञानको विधामा समेत वृत्ति विकासको आधार तयार गर्नेतर्फ आवश्यक पहल गर्नु भनी विपक्षी स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको नाममा निर्देशनात्मक आदेश

जारी हुने ठहर्छ। यो आदेशको प्रतिलिपि सहित आदेशको जानकारी विपक्षी स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयलाई दिई रिट निवेदनको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

प्रधान न्यायाधीश

न्यायाधीश

इजलास अधिकृत: विश्वनाथ भट्टराई

कम्प्युटर: अमिररत्न महर्जन

इति सम्बत् २०७२ साल चैत महिना १० गते रोज ४ शुभम् ----- ।